

Eindtermen Filosofie, Economie (2021, 2022 en 2023*) en Geschiedenis (2021, 2022) die naar elkaar verwijzen

Vwo-Leerlingen met filosofie in hun pakket bestuderen voor de eindexamens (2021 – 2023) een economisch thema: 'Het Goede Leven en de Vrije Markt'. In het kader van hun filosofielessen, zullen leerlingen economische theorieën bestuderen en economische vooronderstellingen onderzoeken. Docenten economie zullen daar mogelijk vragen over krijgen. Voor hen is het goed te weten, wat sommige van hun leerlingen hierover bij filosofie leren. Omgekeerd lijkt het goed dat filosofiedocenten enig zicht hebben op wat er bij economie in de klas aan de orde is.

Docenten filosofie die al met het bijbehorende handboek gewerkt hebben, geven aan dat de auteurs veel historische kennis veronderstellen. Niet alle leerlingen hebben die overzichts kennis, en niet allen omdat ze geen geschiedenis meer in hun pakket hebben. Het examenprogramma geschiedenis heeft raakvlakken met hetgeen bij Het Goede Leven en de Vrije Markt aan de orde is – en omgekeerd.

De thematiek van Het Goede Leven en de Vrije Markt sluit zeer goed aan bij ontwikkelingen die in de economische wetenschap en in het 'veld' van het economieonderwijs leven. De eindtermen voor filosofie lenen zich mogelijk goed als inspiratiebron of aanknopingspunt voor de keuzedelen in de examenprogramma's economie (domein K) én bedrijfseconomie (domein H). Bij bedrijfseconomie Vwo is bovendien sprake van het subdomein E3 Marketing vanuit het perspectief van de consument en de samenleving. Deze is onder andere uitgewerkt in de globale eindterm 'De kandidaat kan herkennen, beschrijven en analyseren welke rol marketing speelt in de samenleving', waarbij in de uitwerking zowel ethische als psychologische aspecten kunnen worden meegenomen.

In het overzicht hieronder hebben we een aantal eindtermen van de drie genoemde vakken die min of meer naar elkaar verwijzen, op een rij gezet. Op die manier hopen we docenten economie, filosofie en geschiedenis een handreiking te bieden – ook om thema's of aspecten van hun examenprogramma's bewust vanuit verschillende perspectieven te (laten) onderzoeken, of op andere manieren meer samenhang en inzicht te creëren. Voor het examenprogramma economie geldt dat de daarbij behorende syllabus voor het jaar 2023 in het kader van groot onderhoud o.l.v. professor dr. Bas Jacobs op het gebied van welvaartsbegrip fundamenteel is veranderd. Om die reden is in dit onderhavige document '2023' * op dit punt apart vermeld. Voor de argumentatie hierbij wordt verwezen naar [examenblad.nl \(vwo, economie, 2023\)](https://examenblad.nl/vwo/economie/2023).

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2020/2021/2022	Syllabus 2020	Syllabus 2022
<p>1. De kandidaten kunnen aan de hand van de vijf dimensies van het goede leven (relaties, instituties, lichaam, natuur, zin) een beargumenteerd standpunt innemen over de vrije markt. Daarbij kunnen zij de volgende aspecten betrekken, deze uitleggen en er voorbeelden bij geven: ‘verdikking’ van marktrelaties (relaties), begrenzing van de neoliberale marktlogica (instituties), consumptieve en digitale weerbaarheid (lichaam), ecologische transitie (natuur) en een holistisch vrijheidsbegrip (zin)</p>			
<p>3. De kandidaten kunnen verschillende opvattingen over het goede leven, vrijheid, markt, arbeid, instituties, lichaam, zin, relaties en natuur herkennen, uitleggen, vergelijken, toepassen en bekritisieren aan de hand van voorbeelden of casussen en een beargumenteerd standpunt innemen over deze opvattingen.</p>			<p>Kenmerkende aspecten 13 De opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving 14 De opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden</p> <p>Syllabus 2022 <i>In het noorden ontwikkelde vooral Vlaanderen zich tot een van de meest verstedelijkte gebieden van Europa. Om hun economische belangen te beschermen kregen, bevochten en kochten stedelingen zelfbestuur in de vorm van stadsrechten. Vanwege hun marktfunctie vertakte het netwerk tussen die steden en het verzorgingsgebied zich steeds fijner. Om zichzelf in stand te houden had de stad een constante toestroom nodig van kapitaalkrachtige of kundige aspirant-poorters (...)</i></p>

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2020/2021/2022	Syllabus 2020	Syllabus 2022
<p>5. De kandidaten kunnen de kritiek van Nussbaum weergeven op de opvatting dat het bruto nationaal product (BNP) als criterium voor het goede leven kan worden gehanteerd. Daarbij kunnen ze de <i>capabilities approach</i> uitleggen, toepassen en beoordelen.</p>	<p>2.4 De omvang van het BBP en NBP als een beperkte welvaartsmaatstaf, rekening houdend met; - nominaal en reëel - eng versus ruim welvaartsbegrip – welvaartsbegrip per capita - de rol en omvang van de informele sector - <i>Human Development Index</i> en groen BBP (inclusief externe effecten).</p>		
<p>14. De kandidaten kunnen uitleggen dat in het protestantisme van de 16e eeuw zowel sprake is van een verinnerlijking (subjectivering) van de moraal (geweten) als van een plichtsethiek. Ze kunnen daarbij uitleggen dat daarmee de vraag naar het goede leven verandert.</p>		<p>Kenmerkend Aspect 21: De protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had</p> <p><i>De Opstand begon als een meningsverschil over de manier waarop de overheid moest reageren op de aanhang voor het protestantisme onder een minderheid van de Nederlandse bevolking. Discussies over het geloof hadden in het begin van de 16e eeuw tot een scheuring binnen de rooms-katholieke kerk geleid. De protestantse boodschap werd verspreid via de nieuwe media pamflet en boek. Luther verkondigde dat de machtsaanspraken en zelfgemaakte wetten en regels van de kerk onterecht waren (...) In de Nederlanden kreeg een andere protestantse kerkhervormer, Calvijn, meer volgelingen dan Luther. Anders dan Luther vond Calvijn het goed dat zijn volgelingen zich zo nodig zonder toestemming van de overheid organiseerden</i></p>	<p><i>Behalve van de adel, nam de stedelijke burgerij ook taken van de geestelijkheid over, zoals sociale zorg en onderwijs, en ontwikkelde zij ideeën over het algemeen belang of bonum commune van de stedelingen. Met de vestiging van bedelorden en begijnhoven probeerde de geestelijkheid omgekeerd aansluiting te vinden bij een meer individuele geloofsbeleving van stedelingen, de moderne devotie.</i></p>

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2020/2021/2022	Syllabus 2020	Syllabus 2022
<p>15. De kandidaten kunnen de opvatting uitleggen dat het opstellen van burgerrechten mede voortkomt uit de protestantse religieuze levenservaring. Daarbij kunnen ze uitleggen wat Locke bedoelt met ‘de rechten van het vrije individu’ en wat Kant voor ogen heeft met ‘het autonome individu’.</p>		<p>Kenmerkende aspecten 26 Wetenschappelijke revolutie 27 Rationeel optimisme en een ‘verlicht denken’ dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen 30 De democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap</p> <p><i>De Verlichting zorgde voor grote veranderingen in het denken over sociale verhoudingen, politiek, economie en religie. De inrichting van de samenleving moest op de rede gebaseerd zijn in plaats van op erfelijke rechten en plichten of religieuze ideeën. Verlichte denkers publiceerden ideeën over soevereiniteit, de relatie tussen vorst en onderdaan, staat en burger, vrijheid en gelijkheid. De ontdekking en publicatie van natuurwetten stimuleerden de discussie over de invloed van God op het dagelijks leven. Hierbij werden ideeën geformuleerd over de scheiding van kerk en staat en religieuze tolerantie. Het nadenken over de ideale samenleving versterkte het vertrouwen in het verstand en de rede van de mens, wat leidde tot optimisme en de vooruitgangsgedachte</i></p>	<p><i>In de 17e eeuw zorgden ontdekkingsreizen, ambachtelijke technieken, humanistische tekstanalyse, het rationalisme van Descartes en het empirisme van Locke voor de wetenschappelijke revolutie. Nieuwe inzichten en ontdekkingen, zoals de natuurwetten van Newton, leidden tot discussies over de positie van godsdienst in de samenleving. Een belangrijk gevolg van deze debatten was dat godsdienst en geweten steeds minder als verantwoordelijkheid van staat of vorst werden gezien, maar als zaken van het individu. Verlichte denkers vonden dat wetenschappelijke methoden ook moesten worden toegepast op de samenleving. Traditie, religieuze praktijken en bestaande gezagsverhoudingen moesten worden getoetst aan criteria van redelijkheid. Samen met ideeën over opvoeding, onderwijs en de verspreiding van kennis leidde deze maatschappijkritiek tot optimisme en geloof in maatschappelijke vooruitgang, al werden er ook toen al vraagtekens gezet bij de reikwijdte van het menselijke verstand. Verlichte denkers als Locke en later Rousseau gingen uit van natuurrechten en het idee van een sociaal contract, waarbij alle macht uiteindelijk uitging van het volk zelf. Rousseau koppelde daaraan ideeën over vrijheid en gelijkheid van ook armen en slaven, en over vormen van directe democratie op basis van de algemene wil.</i></p>

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
<p>Het Goede Leven en de Vrije Markt</p> <p>21. De kandidaten kunnen uitleggen dat volgens Smith welvaart voor een ieder komt door arbeid, arbeidsdeling en vrije markt. Daarbij kunnen ze: □ Smiths opvatting van een markt betrekken en aangeven welke vooronderstellingen hierbij in het geding zijn; weergeven welke ‘dehumaniserende effecten’ er volgens Smith bij een vergaande arbeidsdeling zullen optreden.</p> <p>26. De kandidaten kunnen de twee redenen weergeven, uitleggen en toepassen waarom arbeidsdeling volgens Smith een typisch menselijk verschijnsel is. Daarbij kunnen zij Smith’ opvatting uitleggen dat samenwerken volgens het principe van welbegrepen eigenbelang leidt tot vergroting van de welvaart voor alle lagen van de bevolking</p> <p>27. De kandidaten kunnen uitleggen dat het volgens Smith de taak van de overheid is om de negatieve gevolgen van de arbeidsdeling te voorkomen. Daarbij kunnen zij weergeven wat volgens Smith de negatieve gevolgen van arbeidsdeling zijn en wat in dit verband de functie van onderwijs is.</p>	<p>Syllabus 2020/2021/2022</p> <p>Domein C (SE): Ruil De kandidaat kan in contexten analyseren dat het ruilproces de basis vormt voor een optimale inzet van middelen en een optimale benutting van comparatieve voordelen. Voorts kan de kandidaat analyseren dat ruil arbeidsdeling mogelijk maakt en op welke manier geld het ruilproces soepeler laat verlopen.</p> <p>Domein H (CE): Welvaart en Groei H 3.2 Indicatoren die de kwaliteit van de productiefactor arbeid en/of arbeidsproductiviteit bepalen, zoals: - scholing - knowhow / ervaring - gezondheid - specialisatie</p> <p>H 3.3 Indicatoren die de kwantiteit van de productiefactor arbeid bepalen, zoals: - arbeidstijd en deeltijdwerk - personen en arbeidsjaren en/of arbeidsuren - arbeidsparticipatie - vergrijzing - wig - (potentiële) beroepsbevolking - leerplicht en pensioengerechtigde leeftijd - loonkosten per eenheid product</p> <p>NB: Bedrijfseconomie Domein C1 (SE) Interne organisatie 16. De kandidaat kan de interne organisatie beschrijven en verklaren aan de hand van de belangrijkste historische en hedendaagse organisatie-theorieën.</p>	<p>Syllabus 2020</p>	<p>Syllabus 2022</p> <p><i>De economische ideeën van Adam Smith zorgden voor een herwaardering van de verhoudingen tussen overheid en economie, en de rol die rationeel eigenbelang hierin speelde</i></p>
<p>22. De kandidaten kunnen uitleggen dat volgens Marx de vrije markt, die gebaseerd is op privébezit van productiemiddelen, op gespannen voet staat met het goede leven. Daarbij kunnen ze uitleggen welke rol het kapitaal daarin volgens Marx speelt.</p>		<p>Kenmerkende aspecten</p> <p>32. Discussies over de ‘sociale kwestie’</p> <p>33. De moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie</p> <p>34. De opkomst van emancipatiebewegingen</p>	

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2020/2021/2022	Syllabus 2020	Syllabus 2022
<p>28. De kandidaten kunnen uitleggen, toepassen en beoordelen dat volgens Marx de ontwikkeling van de productieverhoudingen onvermijdelijk tot een sociale revolutie leidt en dat de sociaaleconomische positie van mensen bepalend is voor hun bewustzijn</p> <p>29. De kandidaten kunnen de opvatting van Marx en Engels over de onvermijdelijke overwinning van het proletariaat op de bourgeoisie weergeven en evalueren. Daarbij kunnen zij uitleggen welke rol loonarbeid, kapitaal, productie- en verkeersmiddelen in de klassenstrijd spelen.</p> <p>43. De kandidaten kunnen met behulp van de begrippen onderbouw, bovenbouw, bourgeoisie, klassenbelang en vals bewustzijn de kritiek van Marx op instituties uitleggen, toepassen en beoordelen.</p>		<p>36. De opkomst van de politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme</p> <p><i>Liberalisme en socialisme gaan uit van de maakbaarheid van de samenleving, maar de verlichte idealen werden in beide stromingen verschillend geïnterpreteerd. Ze verschilden ook in hun visie op de rol van de overheid in de samenleving en het antwoord op de vraag waar de soevereiniteit lag. Liberalen wezen op het belang van individuele vrijheid en bescherming tegen een staat die veel zaken wil reguleren. Dit leidde in 1848 tot liberale revoluties in Europa die poogden de politieke positie van de burgerij te versterken en die van de koningen te verzwakken. Socialisten streefden naar meer gelijkheid in de samenleving. In de nieuwe arbeidsverhoudingen die ontstonden door de industrialisatie zag Marx bewijs voor zijn theorie dat klassenstrijd de samenleving verdeelde. Deze klassenstrijd zou eindigen met een revolutie waarin de arbeiders de macht zouden overnemen. Productie-middelen en politieke macht zouden daarna bezit zijn van de gemeenschap.</i></p>	<p><i>Door toenemende sociale ongelijkheid en politieke bewustwording organiseerden arbeiders coöperaties, vakbonden en politieke partijen die zich oriënteerden op het socialisme. Anarchisten en communisten streefden daarbij naar een sociale revolutie zoals Karl Marx die had voorspeld, sociaaldemocraten naar geleidelijke verandering via verkiezingen</i></p>
<p>23. De kandidaten kunnen de opvatting dat de vrije markt gepaard gaat met dehumanisering, ecologische uitputting en financiële verstikking weergeven, toepassen, evalueren en hiervan eigen voorbeelden geven.</p>	<p>F2.4 Het optreden van positieve of negatieve externe effecten.</p> <p>NB.: Domein D (CE): Markt De kandidaat kan in contexten analyseren dat keuzes en ruil die plaatsvinden worden gecoördineerd via de markt. Prijsvorming is het coördinatiemechanisme waarmee vraag en aanbod op elkaar worden afgestemd.</p>	<p>Kenmerkend aspect</p> <p>48. De toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen</p>	<p><i>Kritiek van jongeren op de consumptiecultuur en de beperkt gebleven denazificatie onttaarde in de BRD in deze tijd in links terrorisme. Groepen die hiervoor verantwoordelijk waren, zoals de Baader-Meinhof Gruppe, ontvingen steun vanuit de DDR.</i></p>

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2020/2021/2022	Syllabus 2020	Syllabus 2022
	De manier waarop prijsvorming plaatsvindt, is afhankelijk van de marktstructuur (markt vormen) en heeft gevolgen voor toetreding, welvaart en economische politiek.		
25. De kandidaten kunnen de neoklassieke (economische) visie dat de kwaliteit van zorg beter wordt door de vrije markt en de tegenovergestelde visie dat de vrije markt schadelijk is voor de kwaliteit van de zorg verdedigen. Daarbij kunnen zij van beide visies voorbeelden geven en de politieke implicaties van deze visies weergeven, toepassen en evalueren	NB: Domein D (CE): Markt		
46. De kandidaten kunnen het onderscheid tussen het Angelsaksische en het Rijnlandse model als varianten van het idee van de vrije markt uitleggen, toepassen en beoordelen. Daarbij kunnen zij aangeven wat in beide modellen de verschillen zijn in de bedrijfscultuur aan de hand van het onderscheid tussen recht en moraal en het onderscheid tussen <i>shareholdercapitalism</i> en <i>stakeholdercapitalism</i> .			
71. De kandidaten kunnen de paradox van de verwerkelijking van de vrijheid via de vrije markt in de prestatie maatschappij herkennen en uitleggen. Daarbij kunnen zij: * de vrije markt weergeven als individualiserende ideologie; * overeenkomst en verschillen met de protestantse benadering van arbeid en beroep weergeven; * uitleggen dat de prestatie maatschappij tot grote psychische druk voor het individu leidt.			

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2023*	Syllabus 2020	Syllabus 2022
<p>1. De kandidaten kunnen aan de hand van de vijf dimensies van het goede leven (relaties, instituties, lichaam, natuur, zin) een beargumenteerd standpunt innemen over de vrije markt. Daarbij kunnen zij de volgende aspecten betrekken, deze uitleggen en er voorbeelden bij geven: ‘verdikking’ van marktrelaties (relaties), begrenzing van de neoliberale marktlogica (instituties), consumptieve en digitale weerbaarheid (lichaam), ecologische transitie (natuur) en een holistisch vrijheidsbegrip (zin)</p>			
<p>3. De kandidaten kunnen verschillende opvattingen over het goede leven, vrijheid, markt, arbeid, instituties, lichaam, zin, relaties en natuur herkennen, uitleggen, vergelijken, toepassen en bekritisieren aan de hand van voorbeelden of casussen en een beargumenteerd standpunt innemen over deze opvattingen.</p>			<p>Kenmerkende aspecten</p> <p>13 De opkomst van handel en ambacht die de basis legde voor het herleven van een agrarisch-urbane samenleving</p> <p>14 De opkomst van de stedelijke burgerij en de toenemende zelfstandigheid van steden</p> <p>Syllabus 2022</p> <p><i>In het noorden ontwikkelde vooral Vlaanderen zich tot een van de meest verstedelijkte gebieden van Europa. Om hun economische belangen te beschermen kregen, bevochten en kochten stedelingen zelfbestuur in de vorm van stadsrechten. Vanwege hun marktfunctie vertakte het netwerk tussen die steden en het verzorgingsgebied zich steeds fijner. Om zichzelf in stand te houden had de stad een constante toestroom nodig van kapitaalkrachtige of kundige aspirant-poorters (...)</i></p>

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2023*	Syllabus 2020	Syllabus 2022
<p>5. De kandidaten kunnen de kritiek van Nussbaum weergeven op de opvatting dat het bruto nationaal product (BNP) als criterium voor het goede leven kan worden gehanteerd. Daarbij kunnen ze de <i>capabilities approach</i> uitleggen, toepassen en beoordelen.</p>	<p>H3.1 Welvaart van een huishouden</p> <ul style="list-style-type: none"> De (brede) welvaart van een gezinshuishouden is waarde van behoeftebevrediging van schaarse goederen zoals consumptie van goederen en diensten, vrije tijd, milieu, leefomgeving, collectieve goederen, infrastructuur, risico (negatief), ongelijkheid (negatief), veiligheid, overheidspaternalisme. <p>H3.2 Maatschappelijke welvaart</p> <ul style="list-style-type: none"> Maatschappelijke (brede) welvaart = een optelsom van (brede) welvaart van alle huishoudens Alleen gezinshuishoudens dragen bij aan de maatschappelijke welvaart. Ondernemingen dragen indirect bij aan de welvaart via de winstuitkeringen aan de huishoudens Maatschappelijke welvaart houdt politieke waardeoordelen in over ongelijkheid (wiens welvaart weegt het zwaarste in de optelling van welvaart van huishoudens) De maatschappelijke welvaart kan alleen in geld worden uitgedrukt als alle (materiële en immateriële) maatschappelijke kosten en baten van schaarse goederen, bijvoorbeeld als de baten of kosten van (inkomens)risico, infrastructuur, milieu, leefomgeving en veiligheid, in geld kunnen worden uitgedrukt en welvaartsvergelijking tussen huishoudens mogelijk is. <p>Verschil tussen welvaart en bbp: het verschil tussen brede maatschappelijke welvaart en de totale waarde van markttransacties.</p>		

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2023*	Syllabus 2020	Syllabus 2022
	<p>H3.3 Maximale maatschappelijke welvaart is niet gelijk aan Pareto-optimum: maatschappelijke welvaart neemt toe als de maatschappelijke winst van de een groter is dan het maatschappelijke verlies van de ander.</p> <p>H3.4 Welzijn gaat over de behoeftebevrediging ontleend aan schaarse en niet-schaarse goederen en brede welvaart alleen over de behoeftebevrediging ontleend aan schaarse goederen.</p> <p>H3.5 Groen bbp per hoofd: groen bbp = bbp minus geschatte (monetaire) waarde van schade aan milieu plus geschatte (monetaire) waarde van verbetering aan milieu.</p>		
<p>14. De kandidaten kunnen uitleggen dat in het protestantisme van de 16e eeuw zowel sprake is van een verinnerlijking (subjectivering) van de moraal (geweten) als van een plichtsethiek. Ze kunnen daarbij uitleggen dat daarmee de vraag naar het goede leven verandert.</p>		<p>Kenmerkend Aspect 21: De protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had</p> <p><i>De Opstand begon als een meningsverschil over de manier waarop de overheid moest reageren op de aanhang voor het protestantisme onder een minderheid van de Nederlandse bevolking. Discussies over het geloof hadden in het begin van de 16e eeuw tot een scheuring binnen de rooms-katholieke kerk geleid. De protestantse boodschap werd verspreid via de nieuwe media pamflet en boek. Luther verkondigde dat de machtsaanspraken en zelfgemaakte wetten en regels van de kerk onterecht waren (...) In de Nederlanden kreeg een andere protestantse kerkhervormer, Calvijn, meer volgelingen dan Luther. Anders dan Luther vond Calvijn het goed dat zijn volgelingen zich zo nodig zonder toestemming van de overheid organiseerden</i></p>	<p><i>Behalve van de adel, nam de stedelijke burgerij ook taken van de geestelijkheid over, zoals sociale zorg en onderwijs, en ontwikkelde zij ideeën over het algemeen belang of bonum commune van de stedelingen. Met de vestiging van bedelorden en begijnhoven probeerde de geestelijkheid omgekeerd aansluiting te vinden bij een meer individuele geloofsbeleving van stedelingen, de moderne devotie.</i></p>

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2023*	Syllabus 2020	Syllabus 2022
<p>15. De kandidaten kunnen de opvatting uitleggen dat het opstellen van burgerrechten mede voortkomt uit de protestantse religieuze levenservaring. Daarbij kunnen ze uitleggen wat Locke bedoelt met ‘de rechten van het vrije individu’ en wat Kant voor ogen heeft met ‘het autonome individu’.</p>		<p>Kenmerkende aspecten 26 Wetenschappelijke revolutie 27 Rationeel optimisme en een ‘verlicht denken’ dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen 30 De democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap</p> <p><i>De Verlichting zorgde voor grote veranderingen in het denken over sociale verhoudingen, politiek, economie en religie. De inrichting van de samenleving moest op de rede gebaseerd zijn in plaats van op erfelijke rechten en plichten of religieuze ideeën. Verlichte denkers publiceerden ideeën over soevereiniteit, de relatie tussen vorst en onderdaan, staat en burger, vrijheid en gelijkheid. De ontdekking en publicatie van natuurwetten stimuleerden de discussie over de invloed van God op het dagelijks leven. Hierbij werden ideeën geformuleerd over de scheiding van kerk en staat en religieuze tolerantie. Het nadenken over de ideale samenleving versterkte het vertrouwen in het verstand en de rede van de mens, wat leidde tot optimisme en de vooruitgangsgedachte</i></p>	<p><i>In de 17e eeuw zorgden ontdekkingsreizen, ambachtelijke technieken, humanistische tekstanalyse, het rationalisme van Descartes en het empirisme van Locke voor de wetenschappelijke revolutie. Nieuwe inzichten en ontdekkingen, zoals de natuurwetten van Newton, leidden tot discussies over de positie van godsdienst in de samenleving. Een belangrijk gevolg van deze debatten was dat godsdienst en geweten steeds minder als verantwoordelijkheid van staat of vorst werden gezien, maar als zaken van het individu. Verlichte denkers vonden dat wetenschappelijke methoden ook moesten worden toegepast op de samenleving. Traditie, religieuze praktijken en bestaande gezagsverhoudingen moesten worden getoetst aan criteria van redelijkheid. Samen met ideeën over opvoeding, onderwijs en de verspreiding van kennis leidde deze maatschappijkritiek tot optimisme en geloof in maatschappelijke vooruitgang, al werden er ook toen al vraagtekens gezet bij de reikwijdte van het menselijke verstand. Verlichte denkers als Locke en later Rousseau gingen uit van natuurrechten en het idee van een sociaal contract, waarbij alle macht uiteindelijk uitging van het volk zelf. Rousseau koppelde daaraan ideeën over vrijheid en gelijkheid van ook armen en slaven, en over vormen van directe democratie op basis van de algemene wil.</i></p>

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2023*	Syllabus 2020	Syllabus 2022
<p>21. De kandidaten kunnen uitleggen dat volgens Smith welvaart voor een ieder komt door arbeid, arbeidsdeling en vrije markt. Daarbij kunnen ze: Smiths opvatting van een markt betrekken en aangeven welke vooronderstellingen hierbij in het geding zijn; weergeven welke 'dehumaniserende effecten' er volgens Smith bij een vergaande arbeidsdeling zullen optreden.</p> <p>26. De kandidaten kunnen de twee redenen weergeven, uitleggen en toepassen waarom arbeidsdeling volgens Smith een typisch menselijk verschijnsel is. Daarbij kunnen zij Smith' opvatting uitleggen dat samenwerken volgens het principe van welbegrepen eigenbelang leidt tot vergroting van de welvaart voor alle lagen van de bevolking</p> <p>27. De kandidaten kunnen uitleggen dat het volgens Smith de taak van de overheid is om de negatieve gevolgen van de arbeidsdeling te voorkomen. Daarbij kunnen zij weergeven wat volgens Smith de negatieve gevolgen van arbeidsdeling zijn en wat in dit verband de functie van onderwijs is.</p>	<p>Domein C (SE): Ruil De kandidaat kan in contexten analyseren dat het ruilproces de basis vormt voor een optimale inzet van middelen en een optimale benutting van comparatieve voordelen. Voorts kan de kandidaat analyseren dat ruil arbeidsdeling mogelijk maakt en op welke manier geld het ruilproces soepeler laat verlopen.</p> <p>Domein H (CE): Welvaart en Groei H.3.2 Indicatoren die de kwaliteit van de productiefactor arbeid en/of arbeidsproductiviteit bepalen, zoals: scholing, knowhow / ervaring, gezondheid, specialisatie H.3.3 Indicatoren die de kwantiteit van de productiefactor arbeid bepalen, zoals: arbeidstijd en deeltijdwerk, personen en arbeidsjaren en/of arbeidsuren, arbeidsparticipatie, vergrijzing, wig (potentiële) beroepsbevolking, leerplicht en pensioengerechtigde leeftijd, loonkosten per eenheid product</p> <p>H2.3 Factoren die de totale factorproductiviteit bepalen De totale factorproductiviteit stijgt (A hoger) door innovatie (proces- en product-), R&D, learning-by-doing, onderwijs, onderzoek, handel, betere instituties, betere infrastructuur, beter milieu, gunstige geografische ligging politieke stabiliteit; Onder instituties wordt onder meer verstaan: kwaliteit overheid, eigendomsrechten en rechtsstaat, regels voor eerlijke mededinging.</p>		<p><i>De economische ideeën van Adam Smith zorgden voor een herwaardering van de verhoudingen tussen overheid en economie, en de rol die rationeel eigenbelang hierin speelde</i></p>

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2023*	Syllabus 2020	Syllabus 2022
	NB: Bedrijfseconomie Domein C1 (SE) Interne organisatie 16. De kandidaat kan de interne organisatie beschrijven en verklaren aan de hand van de belangrijkste historische en hedendaagse organisatietheorieën.		
<p>22. De kandidaten kunnen uitleggen dat volgens Marx de vrije markt, die gebaseerd is op privébezit van productiemiddelen, op gespannen voet staat met het goede leven. Daarbij kunnen ze uitleggen welke rol het kapitaal daarin volgens Marx speelt.</p> <p>28. De kandidaten kunnen uitleggen, toepassen en beoordelen dat volgens Marx de ontwikkeling van de productieverhoudingen onvermijdelijk tot een sociale revolutie leidt en dat de sociaaleconomische positie van mensen bepalend is voor hun bewustzijn</p> <p>29. De kandidaten kunnen de opvatting van Marx en Engels over de onvermijdelijke overwinning van het proletariaat op de bourgeoisie weergeven en evalueren. Daarbij kunnen zij uitleggen welke rol loonarbeid, kapitaal, productie- en verkeersmiddelen in de klassenstrijd spelen.</p> <p>43. De kandidaten kunnen met behulp van de begrippen onderbouw, bovenbouw, bourgeoisie, klassenbelang en vals bewustzijn de kritiek van Marx op instituties uitleggen, toepassen en beoordelen.</p>		<p>Kenmerkende aspecten</p> <p>32. Discussies over de ‘sociale kwestie’</p> <p>33. De moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie</p> <p>34. De opkomst van emancipatiebewegingen</p> <p>36. De opkomst van de politiek-maatschappelijke stromingen: liberalisme, nationalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme</p> <p><i>Liberalisme en socialisme gaan uit van de maakbaarheid van de samenleving, maar de verlichte idealen werden in beide stromingen verschillend geïnterpreteerd. Ze verschilden ook in hun visie op de rol van de overheid in de samenleving en het antwoord op de vraag waar de soevereiniteit lag. Liberalen wezen op het belang van individuele vrijheid en bescherming tegen een staat die eel zaken wil reguleren. Dit leidde in 1848 tot liberale revoluties in Europa die poogden de politieke positie van de burgerij te versterken en die van de koningen te verzwakken. Socialisten streefden naar meer gelijkheid in de samenleving. In de nieuwe arbeids-verhoudingen die ontstonden door de industrialisatie zag Marx bewijs voor zijn theorie dat klassenstrijd de samenleving verdeelde. Deze klassenstrijd zou eindigen met een revolutie waarin de arbeiders de macht zouden overnemen. Productie-middelen en politieke macht zouden daarna bezit zijn van de gemeenschap.</i></p>	<p><i>Door toenemende sociale ongelijkheid en politieke bewustwording organiseerden arbeiders coöperaties, vakbonden en politieke partijen die zich oriënteerden op het socialisme. Anarchisten en communisten streefden daarbij naar een sociale revolutie zoals Karl Marx die had voorspeld, sociaaldemocraten naar geleidelijke verandering via verkiezingen</i></p>

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2023*	Syllabus 2020	Syllabus 2022
<p>23. De kandidaten kunnen de opvatting dat de vrije markt gepaard gaat met dehumanisering, ecologische uitputting en financiële verstikking weergeven, toepassen, evalueren en hiervan eigen voorbeelden geven.</p>	<p>F2.4 Het optreden van positieve of negatieve externe effecten.</p> <p>NB.: Domein D (CE): Markt De kandidaat kan in contexten analyseren dat keuzes en ruil die plaatsvinden worden gecoördineerd via de markt. Prijsvorming is het coördinatiemechanisme waarmee vraag en aanbod op elkaar worden afgestemd. De manier waarop prijsvorming plaatsvindt, is afhankelijk van de marktstructuur (markt vormen) en heeft gevolgen voor toetreding, welvaart en economische politiek.</p>	<p>Kenmerkend aspect 48. De toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen</p>	<p><i>Kritiek van jongeren op de consumptiecultuur en de beperkt gebleven denazificatie onttaardde in de BRD in deze tijd in links terrorisme. Groepen die hiervoor verantwoordelijk waren, zoals de Baader-Meinhof Gruppe, ontvingen steun vanuit de DDR.</i></p>
<p>25. De kandidaten kunnen de neoklassieke (economische) visie dat de kwaliteit van zorg beter wordt door de vrije markt en de tegenovergestelde visie dat de vrije markt schadelijk is voor de kwaliteit van de zorg verdedigen. Daarbij kunnen zij van beide visies voorbeelden geven en de politieke implicaties van deze visies weergeven, toepassen en evalueren</p>	<p>NB: Domein D (CE): Markt</p>		
<p>46. De kandidaten kunnen het onderscheid tussen het Angelsaksische en het Rijnlandse model als varianten van het idee van de vrije markt uitleggen, toepassen en beoordelen. Daarbij kunnen zij aangeven wat in beide modellen de verschillen zijn in de bedrijfscultuur aan de hand van het onderscheid tussen recht en moraal en het onderscheid tussen <i>shareholdercapitalism</i> en <i>stakeholdercapitalism</i>.</p>			

Filosofie VWO 2020- 2023	Economie	Geschiedenis	Geschiedenis
Het Goede Leven en de Vrije Markt	Syllabus 2023*	Syllabus 2020	Syllabus 2022
<p>71. De kandidaten kunnen de paradox van de verwerkelijking van de vrijheid via de vrije markt in de prestatimaatschappij herkennen en uitleggen. Daarbij kunnen zij:</p> <ul style="list-style-type: none"> * de vrije markt weergeven als individualiserende ideologie; * overeenkomst en verschillen met de protestantse benadering van arbeid en beroep weergeven; * uitleggen dat de prestatimaatschappij tot grote psychische druk voor het individu leidt. 			